

Боровик Л. А.

orcid.org/0000-0002-8997-0577

Вчораиний О. Ю.

orcid.org/0009-0006-8013-4255

КОНСТИТУЦІЙНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МЕЖІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Статтю присвячено дослідженню конституційної стійкості України та її ролі у сучасному демократичному конституціоналізмі в умовах воєнного стану. Проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння категорії конституційної стійкості, її співвідношення з конституційною стабільністю та особливості функціонування демократичного конституційного ладу в умовах збройної агресії. Досліджено межі допустимої трансформації конституційних інститутів під час війни та критерії відмежування конституційно допустимої адаптації від деформації конституційного ладу. На підставі аналізу українського досвіду обґрунтовано, що конституційна стійкість виступає важливою передумовою збереження демократичної легітимності державної влади, забезпечення правової спадкоємності державності, повоєнного відновлення країни та подальшої європейської інтеграції України.

Питання забезпечення стійкості конституційного ладу в умовах воєнного стану набуло особливої актуальності після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Попри наявність окремих наукових досліджень, присвячених проблемам українського конституціоналізму в умовах війни, питання конституційної стійкості як самостійної категорії конституційного права та визначення меж трансформації демократичного конституційного ладу залишаються недостатньо розробленими. Метою статті є дослідження сутності конституційної стійкості та визначення меж допустимої трансформації демократичного конституційного ладу України в умовах воєнного стану.

Категорія конституційної стійкості (*constitutional resilience*) відносно недавно увійшла до наукового обігу сучасного конституційного права, однак уже сьогодні посідає важливе місце серед головних концептів, що використовуються для аналізу функціонування держави в умовах кризових викликів. Зростання інтересу до цієї проблематики зумовлене низкою глобальних подій останніх десятиліть, серед яких міжнародний тероризм, пандемія COVID-19, масштабні міграційні процеси, економічні кризи, а також військові конфлікти, які поставили перед демократичними державами питання про здатність їхніх конституційних систем ефективно реагувати на надзвичайні обставини без втрати власної демократичної природи.

Ключові слова: конституційна стійкість, воєнний стан, конституціоналізм, демократичний конституційний лад, верховенство права, права людини, повоєнне відновлення, європейська інтеграція.

У традиційному розумінні ефективність конституційного ладу тривалий час пов'язувалася насамперед із його стабільністю. Вважалося, що стійкість держави забезпечується незмінністю конституційних інститутів, передбачуваністю правового регулювання та мінімізацією політичних трансформацій. Такий підхід був цілком виправданим в умовах відносно стабільного суспільного розвитку. Проте сучасні виклики засвідчили, що сама по собі стабільність не завжди гарантує здатність держави ефективно реагувати на кризові ситуації.

Саме тому у сучасній конституційно-правовій доктрині дедалі більшого поширення набуває концепція конституційної стійкості. На відміну від стабільності, яка передбачає збереження існуючого стану конституційної системи, стійкість характеризує її здатність адаптуватися до змін без втрати фундаментальних конституційних характеристик. У цьому сенсі конституційна стійкість означає не відсутність трансформацій, а навпаки – можливість їх здійснення за умови збереження основоположних цінностей, принципів та інституційних засад демократичного конституційного ладу.

Подібний підхід простежується і в сучасних дослідженнях українських науковців. Так, В. Ковальчук зазначає, що в умовах війни конституціоналізм не може розглядатися як статична

система правових норм та інститутів, оскільки його життєздатність визначається здатністю забезпечувати ефективне функціонування державної влади, захист прав людини та збереження демократичних засад навіть за умов надзвичайних загроз. Відповідно, стійкість конституційного ладу проявляється насамперед у його здатності поєднувати необхідність реагування на кризу із збереженням фундаментальних принципів демократичної правової держави [1, с. 253].

Близькою за змістом є й категорія національної стійкості, яка останніми роками активно розробляється науковим крилом. На думку Ю. Уманціва та Д. Шкуропадської, стійкість держави полягає у здатності ефективно протидіяти загрозам різного походження, адаптуватися до змін безпекового середовища та швидко відновлюватися після кризових ситуацій. При цьому ключовою характеристикою стійкості виступає не відсутність криз, а здатність держави та суспільства зберігати функціональність в умовах їх виникнення [2, с. 8]. Хоча наведений підхід сформульовано переважно щодо національної стійкості загалом, його положення можуть бути застосовані й до характеристики конституційної стійкості як окремого елементу функціонування демократичного конституційного ладу.

Таким чином, конституційна стійкість і конституційна стабільність не є тотожними категоріями. Стабільність орієнтована переважно на збереження існуючого нормативного та інституційного стану, тоді як стійкість передбачає здатність конституційної системи до адаптації в умовах кризових викликів. Якщо стабільність можна охарактеризувати як статичну характеристику конституційного ладу, то стійкість має динамічний характер і відображає його спроможність до самозбереження через контрольовану трансформацію. Саме тому конституційна стійкість дедалі частіше розглядається як одна з необхідних передумов збереження демократичного конституційного ладу в умовах сучасних безпекових викликів.

Український досвід останніх років переконливо демонструє практичну значущість такого підходу. Повномасштабна війна створила ситуацію, за якої збереження конституційного ладу стало можливим саме завдяки його адаптації до нових умов. Запровадження воєнного стану, створення військових адміністрацій, особливий порядок функціонування органів державної влади, тимчасові обмеження окремих прав і свобод людини стали прикладами конституційно допустимих трансформацій, спрямованих на забезпечення життєздатності держави в умовах збройної агресії.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція О. Крусян, яка наголошує, що війна спричинила істотні зміни у функціонуванні окремих інститутів українського конституціоналізму, однак не змінила його фундаментального призначення. Науковиця обґрунтовує існування своєрідних «констант» конституціоналізму, до яких належать його мета, основоположні принципи та сама Конституція України, незмінність якої під час воєнного стану прямо гарантується статтею 157 Конституції України. Водночас трансформації можуть стосуватися механізмів реалізації конституційних норм, діяльності державних інститутів та порядку реалізації окремих прав і свобод людини, що дозволяє забезпечити належне функціонування держави в екстраординарних умовах [3, с. 16].

Водночас зазначені процеси не повинні розглядатися як відступ від засад конституціоналізму. Навпаки, вони свідчать про здатність Конституції України [4] функціонувати як у звичайних, так і в екстраординарних умовах. Конституційна система продемонструвала можливість пристосування до безпрецедентних викликів без формального припинення дії Конституції, скасування демократичних інститутів чи руйнування системи конституційних гарантій прав людини. Як слушно зазначає В. Ковальчук, саме здатність конституційної системи забезпечувати безперервність функціонування демократичної держави та захист основоположних цінностей у період воєнних загроз свідчить про її реальну життєздатність та ефективність [1, с. 256].

У цьому контексті особливо важливого значення набуває питання про межі такої адаптації. Очевидно, що не будь-які зміни, навіть обумовлені воєнною необхідністю, можуть визнаватися проявом конституційної стійкості. Адаптація конституційного ладу повинна залишатися сумісною з його фундаментальними характеристиками. Якщо трансформація призводить до втрати демократичного характеру держави, руйнування системи стримувань і противаг, фактичного

скасування верховенства права або довільного обмеження прав людини, йдеться вже не про конституційну стійкість, а про деформацію конституційного ладу.

Зазначений підхід узгоджується з висновками сучасних досліджень українського конституціоналізму в умовах війни. Зокрема, В. Ковальчук наголошує, що навіть за умов широко-масштабної збройної агресії легітимність екстраординарних заходів державної влади повинна оцінюватися через призму їх необхідності, пропорційності та відповідності фундаментальним демократичним цінностям. Саме тому конституційна стійкість не може ототожнюватися з необмеженою дискрецією держави, а передбачає існування чітких меж допустимих трансформацій конституційного ладу [1, с. 256].

З огляду на це видається доцільним визначати конституційну стійкість як здатність демократичного конституційного ладу зберігати свою ціннісну, нормативну та інституційну сутність шляхом адаптації до надзвичайних викликів без втрати фундаментальних принципів демократії, верховенства права, поділу влади та прав людини.

У структурі конституційної стійкості можна виокремити декілька взаємопов'язаних елементів.

По-перше, нормативну стійкість, яка полягає у збереженні дії Конституції як акта найвищої юридичної сили навіть в умовах надзвичайних обставин.

По-друге, інституційну стійкість, що проявляється у здатності органів державної влади продовжувати виконання своїх функцій попри кризові фактори.

По-третє, ціннісну стійкість, яка забезпечує збереження фундаментальних конституційних цінностей незалежно від поточних політичних чи безпекових обставин.

По-четверте, суспільну стійкість, що характеризується підтримкою громадянами конституційного ладу, довірою до державних інститутів та готовністю захищати демократичні цінності навіть в умовах воєнної загрози. У цьому аспекті доцільно враховувати підхід Ю. Уманціва та Д. Шкуропадської, які розглядають стійкість як здатність держави та суспільства не лише протидіяти загрозам, але й адаптуватися до них та забезпечувати відновлення після кризових явищ [2, с. 10]. Такий підхід дозволяє розглядати суспільну підтримку конституційного ладу як важливий елемент загальної конституційної стійкості держави.

Саме поєднання цих елементів дозволяє забезпечити життєздатність демократичного конституційного ладу в умовах екзистенційних викликів, зберігаючи його безперервність та легітимність. У випадку України така стійкість стала одним із головних чинників збереження державності та продовження функціонування демократичних інститутів після початку повномасштабної агресії російської федерації.

Визнання необхідності адаптації конституційного ладу до умов воєнного стану неминуче актуалізує питання про межі такої адаптації. Саме визначення цих меж є одним із найбільш складних завдань сучасного конституціоналізму, оскільки пов'язане з необхідністю досягнення балансу між двома взаємопов'язаними цінностями – забезпеченням безпеки держави та збереженням демократичної природи конституційного ладу.

В умовах війни держава змушена діяти в обставинах підвищеної невизначеності та постійної загрози. Це об'єктивно потребує запровадження спеціальних механізмів управління, здатних забезпечити оперативність прийняття рішень, координацію діяльності органів влади, мобілізацію ресурсів та захист населення. Саме тому більшість сучасних конституцій передбачають можливість запровадження надзвичайних або воєнних режимів, які допускають тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини та певну трансформацію звичайного порядку функціонування державних інституцій.

Разом із тим конституційна теорія виходить із того, що навіть найсерйозніші загрози не можуть бути підставою для повного усунення конституційних обмежень державної влади. В іншому випадку надзвичайний правовий режим ризикує перетворитися на механізм демонтажу демократичного ладу під приводом його захисту. Історія конституціоналізму містить численні приклади, коли надзвичайні повноваження, спочатку запроваджені як тимчасовий захід реагування на кризу, згодом ставали інструментом концентрації влади та поступового згортання демократичних інститутів. У цьому контексті заслуговує на увагу позиція О. Стогової,

яка наголошує, що тривале функціонування держави в умовах надзвичайного або воєнного режиму створює ризик поступового перетворення виняткових механізмів управління на постійний елемент державної політики. Саме тому надзвичайні повноваження повинні залишатися обмеженими за змістом і строками застосування та перебувати під постійним демократичним контролем [5, с. 184].

З огляду на це в сучасній конституційно-правовій доктрині дедалі більшого значення набуває принцип конституційної обмеженості надзвичайних повноважень. Його зміст полягає в тому, що навіть в умовах війни будь-які відступи від звичайного порядку реалізації конституційних норм повинні залишатися правомірними, пропорційними, тимчасовими та підконтрольними демократичним інститутам.

У контексті дослідження конституційної стійкості особливого значення набуває питання про критерії, які дозволяють відмежувати допустиму трансформацію конституційного ладу від його деформації. На нашу думку, такими критеріями можуть виступати збереження конституційної легітимності, дотримання принципу пропорційності, тимчасовий характер обмежень та недоторканність конституційного ядра демократичного ладу.

Першим критерієм є збереження конституційної легітимності. Будь-які зміни у функціонуванні державного механізму повинні здійснюватися виключно на підставі Конституції та законів України. Воєнний стан не створює самостійного джерела влади та не скасовує вимоги конституційної законності. Навпаки, саме в умовах війни особливо важливо, щоб державні рішення залишалися в межах конституційного правопорядку, оскільки це забезпечує їхню легітимність як усередині країни, так і на міжнародному рівні. У цьому аспекті слушною видається позиція низки вчених, відповідно до якої навіть за умов воєнного стану константами українського конституціоналізму залишаються Конституція України, її основоположні принципи та засадничі цілі конституційного регулювання, тоді як зміни можуть відбуватися лише на рівні інституційних механізмів та процедур їх практичної реалізації [6, с. 28].

Другим критерієм виступає принцип пропорційності. Конституційно допустимими можуть вважатися лише ті обмеження прав і свобод людини, які є необхідними для досягнення легітимної мети, придатними для її досягнення та такими, що не виходять за межі об'єктивної потреби. Війна не усуває вимоги пропорційності, а лише впливає на оцінку конкретних ризиків та допустимих способів їх мінімізації. Саме тому кожне обмеження повинно мати належне правове обґрунтування та перебувати у розумному співвідношенні з рівнем існуючої загрози. Аналізуючи проблематику захисту демократії в умовах воєнного стану, О. Стогова також наголошує, що національна безпека не може розглядатися як універсальне виправдання будь-якого втручання держави у сферу прав людини, а пошук балансу між свободою та безпекою повинен здійснюватися виключно в межах принципу пропорційності [5, с. 185].

Третім критерієм є тимчасовий характер трансформацій. Конституційна стійкість передбачає адаптацію до кризових умов, але не їх перетворення на постійну модель функціонування держави. Надзвичайні повноваження повинні діяти лише протягом періоду існування відповідної загрози. Після усунення обставин, які зумовили їх запровадження, демократичні механізми повинні бути відновлені в повному обсязі. Саме тимчасовість відрізняє конституційно допустиму адаптацію від поступової ерозії демократичних інститутів. Як справедливо зазначає О. Крусян, зміни, спричинені війною, мають розглядатися як реакція на виняткові обставини, а не як підстава для перегляду фундаментальних засад конституційного ладу [3, с. 19].

Нарешті, четвертим і, на нашу думку, найбільш важливим критерієм є недоторканність конституційного ядра демократичного ладу. Ідеться про сукупність фундаментальних принципів, без яких демократична держава втрачає власну конституційну сутність. До таких принципів належать народний суверенітет, верховенство права, поділ влади, правова визначеність, повага до людської гідності та визнання прав людини найвищою соціальною цінністю.

Саме існування такого конституційного ядра дозволяє поєднати необхідну гнучкість державного механізму із збереженням його демократичної природи. В умовах війни можуть змінюватися окремі інституційні механізми, процедури або форми реалізації влади, проте незмінними

повинні залишатися цінності, які визначають зміст українського конституціоналізму. У цьому сенсі заслуговує на увагу висновок О. Крусян про те, що життєздатність сучасного українського конституціоналізму забезпечується саме поєднанням його констант із можливістю адаптації окремих інституційних механізмів до умов воєнного часу [3, с. 20].

Український досвід функціонування держави після 24 лютого 2022 року демонструє практичну реалізацію зазначеного підходу. Незважаючи на запровадження воєнного стану, Конституція України продовжує діяти, Верховна Рада України здійснює законодавчу діяльність, судова система зберігає свої повноваження, а права людини можуть обмежуватися лише в обсязі, передбаченому Конституцією та законодавством про правовий режим воєнного стану. Саме це дозволяє говорити про збереження демократичної легітимності державної влади навіть в умовах повномасштабної війни.

Водночас подальший розвиток українського конституціоналізму вимагатиме постійного контролю за тим, щоб необхідні безпекові заходи не призводили до поступового розмивання демократичних стандартів. Конституційна стійкість не означає безумовного схвалення будь-яких трансформацій, продиктованих воєнною необхідністю. Навпаки, її призначення полягає в тому, щоб забезпечити адаптацію держави до надзвичайних викликів без втрати тих фундаментальних принципів, заради захисту яких така адаптація здійснюється.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України стала безпрецедентним випробуванням для української державності та конституційного ладу. Вперше з моменту проголошення незалежності Україна зіткнулася із необхідністю тривалого функціонування всієї системи публічної влади в умовах масштабних бойових дій, окупації частини території держави, постійних ракетних атак, мільйонів внутрішньо переміщених осіб та значних демографічних, економічних і безпекових втрат.

За таких умов особливого значення набуває питання про здатність конституційної системи забезпечувати безперервність державного управління, зберігаючи водночас демократичний характер держави. Саме ця здатність, на нашу думку, і становить практичний прояв конституційної стійкості.

Насамперед про високий рівень конституційної стійкості свідчить збереження функціонування основних органів державної влади. Попри надзвичайно складні умови воєнного часу Верховна Рада України не припинила здійснення законодавчої діяльності та продовжує виконувати свої конституційні повноваження. Парламент забезпечує ухвалення нормативно-правових актів, необхідних для функціонування держави в умовах воєнного стану, здійснює парламентський контроль та бере участь у формуванні державної політики у сфері безпеки й оборони. Таким чином, навіть за умов воєнного стану не відбулося підміни парламентської форми правління виключно виконавчою моделлю здійснення влади.

Не менш важливим проявом конституційної стійкості стало збереження функціонування інституту Президента України як глави держави та Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. В умовах війни Президент здійснює координацію діяльності органів сектору безпеки й оборони, представляє державу на міжнародній арені та забезпечує реалізацію конституційних механізмів захисту незалежності й територіальної цілісності України. Водночас реалізація цих повноважень відбувається в межах конституційно визначеного статусу Президента та не супроводжується формальним переглядом засад конституційного ладу.

Окремої уваги заслуговує діяльність Кабінету Міністрів України та системи центральних органів виконавчої влади. Саме на виконавчу владу припадає основний тягар реалізації державної політики в умовах воєнного стану. Забезпечення обороноздатності держави, підтримка функціонування критичної інфраструктури, координація гуманітарної допомоги, організація евакуаційних заходів та відновлення пошкоджених територій потребували безпрецедентного рівня мобілізації управлінських ресурсів. Водночас навіть суттєве посилення ролі виконавчої влади не призвело до формального демонтажу конституційного механізму стримувань і противаг. Як справедливо зазначає В. Ковальчук, посилення окремих елементів державного механізму в умовах війни є об'єктивною необхідністю, однак така концентрація повноважень залишається конституційно допустимою лише за умови збереження демократичної легітимності,

парламентського контролю та подальшого повернення до звичайних механізмів функціонування державної влади після усунення воєнної загрози [1, с. 256].

Важливим елементом української моделі конституційної стійкості стало також функціонування системи правосуддя. Незважаючи на об'єктивні труднощі, пов'язані з бойовими діями, переміщенням судів та загрозами безпеці суддів і працівників апаратів судів, судова влада продовжує здійснювати свої повноваження. Збереження доступу до правосуддя навіть в умовах війни є одним із важливих показників життєздатності конституційного ладу та дотримання принципу верховенства права.

Особливе місце в механізмі забезпечення конституційної стійкості посідає інститут місцевого самоврядування. Війна продемонструвала, що саме територіальні громади стали одним із центрів організації суспільного спротиву, забезпечення гуманітарної підтримки населення та відновлення постраждалих територій. Водночас у районах проведення бойових дій виникла необхідність створення військових адміністрацій як спеціального механізму публічного управління. Така модель свідчить про прагнення держави поєднати вимоги безпеки з необхідністю збереження засад децентралізації та місцевої демократії.

Окремого аналізу потребує питання реалізації прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Конституція України допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав у випадках, прямо передбачених Основним Законом. Водночас навіть за умов війни існує коло прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. Ідеться, зокрема, про право на життя, повагу до людської гідності, заборону катувань, право на громадянство, право на судовий захист та інші основоположні права, які становлять ядро сучасного конституціоналізму. Як підкреслює О. Крусян, навіть в умовах воєнного стану права людини не втрачають свого фундаментального значення, а обмеження можуть стосуватися лише окремих способів їх реалізації за умови дотримання конституційних вимог щодо законності, необхідності та пропорційності таких обмежень [3, с. 20].

Саме наявність таких конституційних обмежень щодо діяльності держави свідчить про те, що українська модель реагування на воєнні виклики залишається заснованою на принципах верховенства права. В умовах війни права людини можуть зазнавати певних обмежень, однак вони не втрачають свого фундаментального характеру та продовжують визначати межі діяльності державної влади.

Важливим індикатором конституційної стійкості є також питання виборчого процесу. Конституція України та законодавство про правовий режим воєнного стану не допускають проведення загальнодержавних виборів у період дії воєнного стану. Таке обмеження обумовлене необхідністю забезпечення безпеки громадян та неможливістю реалізації основоположних принципів виборчого права в умовах бойових дій. Разом із тим тимчасове відтермінування виборів не повинно розглядатися як відмова від демократичних процедур. Навпаки, воно має розглядатися як вимушений захід, спрямований на забезпечення можливості проведення вільних і справедливих виборів після усунення обставин, які об'єктивно перешкоджають їх організації.

Таким чином, український досвід останніх років дозволяє стверджувати, що конституційна стійкість не зводиться до формального збереження тексту Конституції чи окремих державних інститутів. Вона проявляється у здатності конституційної системи адаптуватися до безпрецедентних викликів, зберігаючи при цьому фундаментальні характеристики демократичного конституційного ладу. Саме така модель дозволила Україні забезпечити безперервність функціонування державної влади, підтримати суспільну довіру до конституційних інститутів та зберегти стратегічний курс на розвиток демократичної правової держави навіть в умовах повномасштабної війни.

Аналіз конституційної стійкості України в умовах воєнного стану дозволяє зробити висновок, що її значення не обмежується лише забезпеченням функціонування держави в період збройного конфлікту. Не менш важливою є роль конституційної стійкості як основи майбутнього повоєнного відновлення держави та подальшої реалізації європейського інтеграційного курсу України.

Історичний досвід багатьох держав свідчить про те, що завершення війни далеко не завжди означає автоматичне повернення до демократичного розвитку. Навпаки, після завершення масштабних конфліктів суспільства нерідко стикаються з ризиками надмірної концентрації влади, збереження надзвичайних механізмів управління, політичної поляризації, ослаблення демократичних інститутів та звуження простору для реалізації прав і свобод людини. Саме тому питання конституційної стійкості набуває особливого значення не лише під час війни, а й у процесі переходу від воєнного до мирного стану розвитку держави.

У цьому контексті конституційну стійкість доцільно розглядати як один із провідних механізмів забезпечення правової спадкоємності державності. Її сутність полягає у здатності конституційної системи забезпечувати безперервність функціонування демократичних інститутів незалежно від масштабів кризових викликів. Завдяки цьому навіть суттєві трансформації політичної та соціально-економічної системи не призводять до втрати демократичного характеру держави та її правової ідентичності.

Особливого значення ця проблематика набуває для України з огляду на майбутні процеси відновлення постраждалих територій, реінтеграції населення деокупованих регіонів, модернізації системи публічного управління та подальшого розвитку місцевого самоврядування. Усі зазначені процеси потребуватимуть масштабних інституційних змін, однак такі зміни повинні здійснюватися в межах конституційних принципів демократії, верховенства права та поваги до прав людини. У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція В. Ковальчука, який наголошує, що одним із ключових завдань повоєнного розвитку України стане поєднання необхідності інституційної модернізації держави із збереженням фундаментальних цінностей демократичного конституціоналізму [1, с. 257].

Конституційна стійкість у цьому випадку виступає своєрідним орієнтиром для майбутніх реформ. Вона дозволяє забезпечити баланс між необхідністю модернізації державних інститутів та збереженням фундаментальних конституційних цінностей. Саме тому повоєнне відновлення не повинно розглядатися виключно як процес економічної реконструкції або фізичного відновлення зруйнованої інфраструктури. Йдеться насамперед про відновлення повноцінного функціонування демократичного конституційного ладу на всій території держави.

Не менш важливим є зв'язок між конституційною стійкістю та європейською інтеграцією України. Набуття Україною статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу [7] та подальше просування переговорного процесу щодо членства [8] обумовлюють необхідність проведення комплексних правових та інституційних реформ. Водночас європейська інтеграція не повинна сприйматися як механічне запозичення правових моделей або інституційних рішень інших держав.

Європейський Союз базується на повазі до демократії, верховенства права, прав людини та конституційної самобутності держав-членів. Відповідно до статті 4 Договору про Європейський Союз [9] ЄС поважає національну ідентичність держав-членів, невіддільну від їхніх основоположних політичних і конституційних структур. Саме тому процес європейської інтеграції передбачає не відмову від власних конституційних традицій, а їх гармонійне поєднання із загальноєвропейськими стандартами.

У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція О. Бориславської, яка обґрунтовує, що сучасне розуміння конституційної ідентичності та конституційної стійкості не суперечить процесам європейської інтеграції. Навпаки, збереження фундаментальних конституційних цінностей і принципів створює необхідні передумови для повноцінної участі держави у європейському правовому просторі та забезпечує гармонійне поєднання національної конституційної самобутності із загальноєвропейськими стандартами демократії та верховенства права [10, с. 12].

З огляду на це, конституційна стійкість виступає важливою передумовою успішної інтеграції України до європейського правового простору. Стійка конституційна система здатна забезпечити проведення необхідних реформ без втрати демократичної легітимності та без порушення фундаментальних засад конституційного ладу. Водночас саме збереження відданості принципам верховенства права, незалежності судової влади, поділу влади та захисту прав людини є одним із ключових критеріїв оцінки готовності держави до членства в Європейському Союзі.

Видається, що український досвід функціонування демократичного конституційного ладу в умовах повномасштабної війни вже сьогодні становить значний інтерес для європейської конституційно-правової науки. Україна фактично демонструє приклад того, як держава може забезпечувати ефективний захист власної незалежності та територіальної цілісності, не відмовляючись при цьому від фундаментальних цінностей демократичного конституціоналізму.

Таким чином, конституційна стійкість слугує не лише механізмом подолання наслідків воєнної агресії, але й одним із визначальних чинників майбутнього розвитку української державності. Вона створює необхідні передумови для повоєнного відновлення, зміцнення демократичних інститутів та успішної інтеграції України до європейського політико-правового простору.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що в умовах сучасних безпечових викликів конституційна стійкість поступово перетворюється на одну з базових характеристик демократичного конституціоналізму. Якщо в умовах відносно стабільного суспільного розвитку ефективність конституційного ладу традиційно пов'язувалася насамперед із його стабільністю, то досвід останніх років засвідчив необхідність переосмислення цього підходу. Здатність конституційної системи адаптуватися до екстраординарних обставин без втрати власної демократичної сутності стає не менш важливою умовою її життєздатності, ніж формальна незмінність конституційних інститутів.

Обґрунтовано, що конституційна стійкість являє собою здатність конституційного ладу забезпечувати безперервність функціонування держави та збереження фундаментальних конституційних цінностей в умовах надзвичайних загроз. Її зміст полягає не у запереченні трансформацій, а у визначенні меж їх допустимості. Саме тому конституційна стійкість виступає механізмом поєднання необхідної гнучкості державного управління із збереженням демократичної природи публічної влади.

Встановлено, що ключовим критерієм відмежування конституційно допустимої адаптації від деформації конституційного ладу є збереження його конституційного ядра, яке охоплює принципи демократії, верховенства права, поділу влади, народного суверенітету, поваги до людської гідності та прав людини. Саме ці цінності визначають межі можливих трансформацій навіть за умов воєнного стану та забезпечують правову спадкоємність державності.

Український досвід функціонування держави після 24 лютого 2022 року засвідчив високий рівень конституційної стійкості національного конституційного ладу. Попри безпрецедентний характер зовнішньої агресії, було забезпечено безперервність діяльності основних інститутів державної влади, збережено дію Конституції України та підтримано демократичну легітимність публічного управління. Це дає підстави розглядати конституційну стійкість не лише як теоретичну конструкцію сучасного конституційного права, а як реальний чинник збереження державного суверенітету та демократичного розвитку.

Доведено, що значення конституційної стійкості виходить далеко за межі воєнного періоду. Вона виступає необхідною передумовою повоєнного відновлення держави, забезпечення правової спадкоємності інституційних реформ та реалізації європейського інтеграційного курсу України. Саме здатність поєднувати модернізацію державного механізму зі збереженням фундаментальних конституційних цінностей створює умови для сталого розвитку демократичної правової держави в довгостроковій перспективі.

У ширшому контексті український досвід набуває значення для сучасної європейської конституційно-правової науки, демонструючи, що навіть в умовах повномасштабної війни демократична держава здатна забезпечувати ефективний захист власного суверенітету без відмови від принципів конституціоналізму. Це дозволяє розглядати конституційну стійкість як одну з основних доктринальних категорій розвитку конституційного права XXI століття.

Використана література:

1. Ковальчук В. Український конституціоналізм в умовах війни: боротьба за цінності, права та ідентичність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2023. № 3(39). С. 250–258. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2023.39.250>.

2. Umantsiv Yu., Shkuropadska D. National Resilience of Ukraine under the Martial Law. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 5(151). С. 4–19. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2023\(151\)01](https://doi.org/10.31617/1.2023(151)01). URL: <https://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/view/1925/1780>.
3. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Публічне урядування*. 2022. № 3(31). С. 12–22. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3\(21\)-12-22](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3(21)-12-22).
4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Стогова О. В. Воєнний стан в Україні: конституційно-правові виклики для демократії. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 4(93). С. 182–186. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-93-182-186>.
6. Скрипнюк О. В., Крусян А. Р., Марцеляк О. В., Батанов О. В., Явір В. А., Омельченко Н. Л., Костецька Т. А. Український конституціоналізм в умовах війни: основні науково-практичні проблеми та організаційно-правові засоби їх розв'язання: наукова записка. Київ : Видавництво Людмила, 2025. 112 с.
7. Надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Національний інститут стратегічних досліджень. 23.06.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/nadannya-ukrayini-statusu-kandydata-na-chlenstvo-v-yes>.
8. Україна на шляху вступу до ЄС. Європейська Комісія. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/ukraines-path-towards-eu-accession_uk.
9. Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу: консолідовані версії станом на 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
10. Бориславська О. Концепт конституційної ідентичності: між викликами війни та вимогами європейської інтеграції. *Український часопис конституційного права*. 2025. № 3. С. 3–14. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2025.1>.

References:

1. Kovalchuk, V. (2023). Ukrainskyi konstytutsionalizm v umovakh viiny: borotba za tsinnosti, prava ta identychnist [Ukrainian constitutionalism in conditions of war: struggle for values, rights and identity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhniky"*. Seriya: Yurydychni nauky, 3(39), 250–258. URL: <https://doi.org/10.23939/law2023.39.250> [in Ukrainian]
2. Umantsiv, Y., & Shkuropadska, D. (2023). National resilience of Ukraine under the martial law. *Scientia Fructuosa*, 5(151), 4–19. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2023\(151\)01](https://doi.org/10.31617/1.2023(151)01)
3. Krusian, A. R. (2022). Suchasnyi ukrainskyi konstytutsionalizm v umovakh voiennoho stanu [Modern Ukrainian constitutionalism under martial law]. *Publichne uriaduvannia*, 3(31), 12–22. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3\(21\)-12-22](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3(21)-12-22) [in Ukrainian]
4. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian]
5. Stohova, O. V. (2025). Voiennyi stan v Ukraini: konstytutsiino-pravovi vyklyky dlia demokratii [Martial law in Ukraine: constitutional and legal challenges for democracy]. *Pravovyi chasopys Donbasu*, 4(93), 182–186. URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-93-182-186> [in Ukrainian]
6. Skrypniuk, O. V., Krusian, A. R., Martseliak, O. V., Batanov, O. V., Yavir, V. A., Omelchenko, N. L., & Kostetska, T. A. (2025). Ukrainskyi konstytutsionalizm v umovakh viiny: osnovni naukovo-praktychni problemy ta orhanizatsiino-pravovi zasoby yikh rozviazannia [Ukrainian constitutionalism under conditions of war: principal scientific and practical problems and organizational and legal means of their resolution]. Kyiv: Vydavnytstvo Liudmyla. [in Ukrainian]
7. Nadannia Ukraini statusu kandydata na chlenstvo v YeS [Granting Ukraine the status of a candidate for membership in the EU]. (2022, June 23). *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/nadannya-ukrayini-statusu-kandydata-na-chlenstvo-v-yes> [in Ukrainian]
8. Ukraine's path towards EU accession. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/ukraines-path-towards-eu-accession_uk
9. Dohovir pro Yevropeyskyi Soiuz ta Dohovir pro funktsionuvannia Yevropeiskoho Soiuzu: konsolidovani versii stanom na 30.03.2010 [Treaty on European Union and Treaty on the Functioning of the European

Union: consolidated versions as of 30 March 2010]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text [in Ukrainian]

10. Boryslavska, O. (2025). Kontsept konstytutsiinoi identychnosti: mizh vyklykamy viiny ta vymohamy yevropeiskoi intehtatsii [The concept of constitutional identity: between the challenges of war and the requirements of European integration]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. 3, 3–14. URL: <https://doi.org/10.30970/jcl.3.2025.1> [in Ukrainian]

Borovyk L. A., Vchorashnii O. U. Constitutional resilience of Ukraine under martial law: limits of the transformation of the democratic constitutional order

The article is devoted to the study of constitutional resilience as one of the key characteristics of modern democratic constitutionalism under conditions of martial law and large-scale security challenges. The relevance of the research is determined by the unprecedented challenges faced by Ukraine as a result of the full-scale armed aggression of the Russian Federation, which has necessitated the adaptation of constitutional institutions and mechanisms while preserving the democratic nature of the constitutional order.

The study examines the theoretical foundations of constitutional resilience and analyses its relationship with the concepts of constitutional stability, constitutionalism, and the rule of law. It is argued that constitutional resilience should not be understood merely as the preservation of existing constitutional institutions but rather as the ability of a constitutional system to adapt to extraordinary circumstances without losing its fundamental values, principles, and institutional foundations. In this regard, constitutional resilience is viewed as a mechanism that enables a democratic state to combine flexibility in responding to crises with the preservation of constitutional legitimacy.

Particular attention is paid to the limits of constitutional transformation under martial law. The article substantiates that not every institutional or legal change caused by wartime necessity can be regarded as a manifestation of constitutional resilience. The boundaries of constitutionally permissible adaptation are determined by constitutional legitimacy, the principle of proportionality, the temporary nature of extraordinary restrictions, and the inviolability of the constitutional core of a democratic state based on democracy, the rule of law, separation of powers, human dignity, and fundamental rights.

The Ukrainian experience after 24 February 2022 is analysed as a practical example of constitutional resilience in action. Despite the unprecedented scale of military threats, Ukraine has maintained the operation of its constitutional institutions, ensured the continuity of public authority, preserved the functioning of parliament, government, local self-government and the judiciary, and upheld the constitutional framework for the protection of human rights under martial law. This experience demonstrates that constitutional resilience constitutes an important factor in preserving statehood, democratic legitimacy, and constitutional continuity during periods of existential threat.

The article also emphasises that the significance of constitutional resilience extends beyond wartime governance. It serves as an essential foundation for post-war recovery, institutional reform, and Ukraine's further integration into the European legal and political space. The ability to modernise state institutions while maintaining commitment to democratic constitutional values is considered a prerequisite for sustainable democratic development.

The scientific novelty of the research lies in substantiating the thesis that constitutional resilience should be regarded as an independent constitutional category that determines the limits of transformation of the democratic constitutional order under conditions of extraordinary threats and ensures the preservation of constitutional continuity, democratic legitimacy, and the rule of law.

Key words: constitutional resilience, martial law, constitutionalism, democratic constitutional order, rule of law, human rights, constitutional transformation, post-war recovery.

Дата першого надходження статті до видання: 23.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.09.2026